

De KNNV-afdeling Wageningen e.o. inventariseerde in de Bennekomse Hooilanden. De oogst bestond uit allerlei Rode Lijstsoorten, zoals melkviooltje, moerasdikkopmos, glassnijder en moerassprinkhaan.

Inventarisatie van een bestand en een potentieel blauwgrasland

Bennekomse Meent en Bennekomse Hooilanden

ALLE FOTO'S OP DEZE PAGINA'S: DIRK PRINS

KLEIN, MAAR BREED

In de serie 'kamerbrede' inventarisaties die de KNNV afdeling Wageningen e.o. jaarlijks uitvoert, was in 2003 een wat kleiner project aan de beurt. Onder een kamerbrede inventarisatie verstaan we een inventarisatie van zoveel mogelijk verschillende groepen organismen. Dat betekent dat de beheerder zijn beheer niet hoeft af te stemmen op slechts één groep organismen – maar al te vaak de groep met de sterkste menselijke lobby! Welke groepen planten en dieren geïnventariseerd worden, hangt uiteraard af van de aanwezige deskundigheden binnen een afdeling. Het blijkt dat er heel wat meer deskundigheid boven tafel komt dan je tevoren in angstige momenten had vermoed. Je kunt er zelfs nieuwe leden mee krijgen! En wat is er nu leuker dan bezig zijn met je hobby en daar ook nog iets nuttigs mee tot stand brengen?

De afdeling Wageningen e.o. had door de eerdere inventarisaties van delen van het Renkumse beekdal, al een goed contact met Staatsbosbeheer. Toen dan ook van die kant de vraag kwam om eens te kijken naar de natuurontwikkeling in de Bennekomse Hooilanden, een gebied dat aan het blauwgrasland van de Bennekomse Meent grenst, hebben we 'ja' gezegd. Criterium is voor ons dat we een binding met het gebied hebben, dat we het zelf uitkiezen en/of dat we het leuk en zinvol vinden.

DE GEBIEDEN - GESCHIEDENIS EN KENMERKEN

De Bennekomse Hooilanden liggen tussen Bennekom en Veenendaal in de kilo-

meterhokken 39-16-55 en 39-16-45 (zie figuur 1 op pagina 106). Het gebied bestaat voornamelijk uit veengrond met zandige en kleiige gedeelten. De Bennekomse Meent ligt ten noorden van de Hooilanden in kilometerhok 39-16-45. Beide gebieden stonden regelmatig onder water door hun ligging aan de voet van de stuwwal Wageningen-Ede-Lunteren. Daar komt water vanuit de Veluwe als kwel naar boven. Daardoor waren de gebieden niet goed bruikbaar voor beweiding, en de boeren van Bennekom gebruikten ze als leverancier van hooi. Ze werden laat in de zomer, meestal augustus, gemaaid en niet bemest. Onder deze condities ontstonden de zogenaamde blauwgraslanden, zo genoemd vanwege het massale voorkomen van blauwe zegge. Blauwgraslanden, ook wel als natte schraalgraslanden aangeduid, kennen een zeer rijke flora met veel orchideeën, klokjesgentianen, Spaanse ruiter en een groot aantal verschillende zeggen, waaronder diverse zeldzame soorten. Na de Tweede Wereldoorlog werden de blauwgraslanden in de Gelderse Vallei geschikt gemaakt voor agrarisch gebruik. Dat bracht drastische ontwatering en veel bemesting met zich mee. Verreweg het grootste deel van de blauwgraslanden is daardoor verdwenen. Zoals Westhoff in het derde deel van *Wilde Planten* (WESTHOFF, 1973) schrijft: "Het veengebied dat zich tussen Wageningen en Veenendaal uitstrekt, was tot omstreeks 25 jaar geleden een van de rijkste natuurgebieden van Nederland."

Over honderden hectaren strekten zich toen weidse blauwgraslanden uit, die door

Boven: Staatsbosbeheer heeft enkele percelen in de Bennekomse Hooilanden geplagd (foto van e-zuid in 2002).

Boven: Koffiepauze tijdens de inventarisatie van de Bennekomse Hooilanden, temidden van reukloze en echte kamille.

Onder: niet afgeplagde, geëxtensiverde graslanden in de Bennekomse Hooilanden (bcd in het jaar 2002).

de vele overgangen van veen naar rivierklei en zand bijzonder rijk waren aan orchideeën. In de ruilverkaveling werd met pijn en moeite een staatsnatuurreserveaat van 14 ha uitgespaard, de Bennekomse Meent, dat geheel op veen ligt. Het reserveaat de Bennekomse Meent is circa 27 hectare groot en sinds 1945 in bezit van Staatsbosbeheer. Het omvat nog steeds een prachtig stukje nat blauwgrasland van ongeveer 14 hectare met een rijke flora, die regelmatig wordt geïnventariseerd, onder andere in 1993 door onze afdeling. Daarbij werden onder andere geelhartje, klokjesgentiaan, moeraskartelblad, Spaanse ruiter, blauwe zegge, blonde zegge, dwergzegge, tweerijige zegge en vlozegge gevonden.

In tegenstelling met de Meent zijn de Bennekomse Hooilanden niet als blauwgrasland behouden gebleven. Van de oorspronkelijk zo rijke flora is hier weinig overgebleven. Ook de weidevogelstand is in het zuidelijke deel van de Gelderse Vallei drastisch achteruitgegaan. De vele kemphanen, grutto's, tureluurs en watersnippen uit het verleden zijn verdwenen, zoals bleek uit een inventarisatie door leden van de KNNV-Vogelwerkgroep Wageningen in 1987 (VAN DEN BERG et al., 1988).

Staatsbosbeheer heeft de laatste jaren gedeeltes van de Bennekomse Hooilanden aangekocht, als buffer voor het reserveaat maar tegelijk met de bedoeling het oorspronkelijke blauwgrasland hier terug te krijgen. Het waterbeheer is in delen van het gebied met dijkes aangepast, waardoor plassen en plas-drassituaties terugkwamen. Dit leidde al snel tot een spectaculaire toename van pleisterende steltlopers en watervogels buiten het broedseizoen. Ook zijn enige percelen van de Hooilanden door afplaggen van de rijk bemeste bovenlaag ontdaan. Om het effect van deze ingrepen te beoordelen heeft Staatsbosbeheer onze afdeling gevraagd om de afgeplagde percelen te inventariseren en een stuk niet-afgeplagd, onbemest, jaarlijks gemaaid en extensief beheerd grasland ernaast. We hebben zelf voorgesteld om ook het gewenste einddoel van de natuurontwikkeling, de Bennekomse Meent, te onderzoeken.

INVENTARISATIE

Zoals blijkt uit Tabel 1 zijn de Bennekomse Hooilanden het meest uitgebreid onderzocht, namelijk op planten, mossen, vogels, amfibieën, dagvlinders, libellen en sprinkhanen. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen het onbewerkte grasland (bcd), het in 2001 afgeplagde gedeelte, nu

Tabel 1. Overzicht van de uitgevoerde inventarisaties

	Bennekomse Hooilanden	Bennekomse Meent
planten	+	-
mossen	+	+
vogels	+	+
amfibieën	+	+
dagvlinders	+	-
libellen	+	-
sprinkhanen	+	+
zoetwatermollusken	-	+

nat grasland (e-noord) en het in 2002 afgeplagde gedeelte, nu nog natter grasland (e-zuid, zie figuur 1 op pagina 106). De Bennekomse Meent is onderzocht op mossen, vogels, amfibieën, sprinkhanen en zoetwatermollusken. Hierbij is geen onderverdeling van het gebied gebruikt.

In totaal hebben zestien deelnemers met specialistische kennis van een bepaalde groep organismen aan de inventarisatie meegewerkt. Elk groepje heeft zijn eigen werkwijze gevolgd, zoveel mogelijk aansluitend bij de standaardmethodes voor de onderzochte groep organismen. Aan het eind van het seizoen heeft elk groepje over zijn eigen onderzoek een verslag ingeleverd, waarna een redactie het eindrapport heeft vastgesteld (BAX et al., 2004). Hieronder volgt een greep uit de resultaten

PLANTEN

De inventarisatie van de planten leverde een totaal van 236 soorten op: 170 in het in 2002 afgeplagde perceel (e-zuid), 130 in het in 2001 afgeplagde perceel (e-noord) en 129 in het niet bewerkte grasland (bcd). Er werden vooral veel pioniersoorten gevonden, de meeste in het in 2002 afgeplagde gedeelte. De grootste verrassing was de vondst van circa 1800 exemplaren van het melkviooltje in het meest recent afgeplagde deel e-zuid. In het perceel e-noord was deze pionier al weer afgenomen tot slechts circa 120 planten.

Op grond van het vrij grote, lichtgroene blad en de korte spoor gaat het om de variëteit *persicifolia*, het veen-melkviooltje (*Viola persicifolia persicifolia*). Deze vondst was des te interessanter daar de soort tot voor kort in de zuidelijke Gelderse Vallei niet meer was aangetroffen. Na melding ervan aan Eddy Weeda, heeft die een vijftal vegetatieopnames gemaakt. Aan het rapport heeft hij een apart hoofdstukje over het melkviooltje toegevoegd. Het melkviooltje wordt tegenwoordig als karakteristiek voor pionierbegroeiingen op afgegraven terrein gezien; inundatie en een niet gesloten begroeiing zijn van vitale beteke-

nis voor deze soort (Weeda, 2002).

In het gebied werden drie soorten van de Rode Lijst aangetroffen, en wel moerasstrepzaad, melkviooltje en stijve ogenstroost.

Op grond van de Standaardlijst van de Nederlandse Flora uit 1983 (VAN DER MEIJDEN et al., 1984) zijn de gevonden soorten in ecologische groepen gerangschikt. Hieruit blijkt dat van de soorten van blauwgraslanden er drie voorkwamen in het in 2002 afgeplagde deel (e-zuid): blauwe zegge, geelgroene zegge en melkviooltje. In het in 2001 afgeplagde perceel (e-noord) kwamen vier soorten van blauwgraslanden voor: blauwe zegge, biezenknoppen, geelgroene zegge en melkviooltje, terwijl er in het onbewerkte grasland (bcd) slechts één voorkwam: biezenknoppen. Hoewel er dus nog geen grote aantallen karakteristieke soorten gevonden zijn, betekent dit mogelijk toch het begin van een terugkerende blauwgraslandvegetatie. Van de rijke flora van de Bennekomse Meent zijn we echter nog ver verwijderd. Een gevaar voor een verdere ontwikkeling in die richting vormt de grote hoeveelheid opslag van vooral katwilg. De onderzoekers steunen de suggestie van Eddy Weeda om ter bestrijding van deze opslag in de nazomer nabeweiding met geiten of schapen toe te passen.

De Meent is dit jaar niet op planten onderzocht, omdat over dit gebied uitgebreide en recente gegevens bestaan.

MOSSEN

Het aantal gevonden mossen in de Hooilanden was 27, waaronder twee levermossen en één Rode Lijst-soort: moerasdikkopmos. Er werden geen opvallende verschillen in soortensamenstelling gevonden tussen de wel en niet afgeplagde percelen. De mosflora bestond vooral uit soorten van pioniervegetaties en graslanden op matig tot zeer voedselrijke bodem. In de Meent, die niet eerder systematisch op mossen was onderzocht, werden aanzienlijk meer soorten (40) aangetroffen, waarvan één levermos. Hier werd een tweede Rode Lijst-soort gevonden: naast moerasdikkopmos kwam er ook boompjesmos voor. Er werden in de Meent meer soorten van voedselarme, zwakzure milieus gevonden dan in de Hooilanden. Ondanks intensief zoeken werden geen veenmossen aangetroffen.

VOGELS

Met behulp van de territoriumkarteringsmethode van SOVON zijn de aantallen territoria van broedvogels bepaald. Dat leverde voor de Meent 31 soorten op en

voor de Hooilanden 17, zowel voor de afgeplagde percelen (e-noord en e-zuid) als voor het onbewerkte grasland (bcd). Dit waren echter niet dezelfde zeventien soorten. Grauwe gans, bergeend, wintertaling, scholekster, kleine plevier, watersnip en wulp werden uitsluitend in de afgeplagde percelen gevonden; kwartel, kwartelkoning, koekoek, graspieper, kleine karekiet, ringmus en kneu alleen in het onbewerkte grasland. Een wel erg opvallend effect van het plaggen! Afgezien van deze ingreep blijkt het extensieve beheer van de Hooilanden door Staatsbosbeheer zijn vruchten af te werpen voor de weidevogelstand: in totaal werden bijvoorbeeld in de Hooilanden en de Meent samen twintig grutto's en acht tureluurs geteld, tegen respectievelijk drie en nul in 1999. Dat er in de Meent meer soorten broedvogels zijn gevonden dan in de Hooilanden wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van struiken en bomen in delen van het terrein,

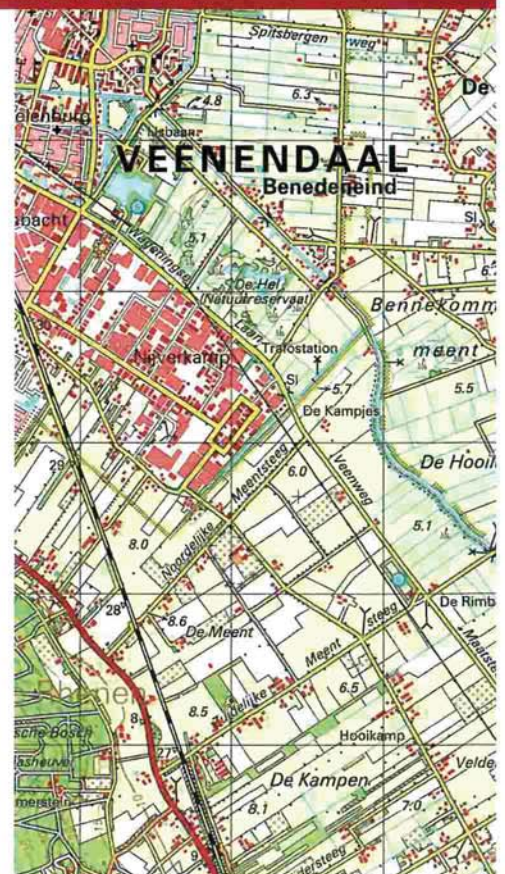
Melkviooltje FOTO: GERRIT BAX

Figuur 1. De Bennekomse Meent en de Bennekomse Hooilanden liggen langs de Grift, tussen Veenendaal en Bennekom. Op bovenstaande kaart is de codering van de percelen aangegeven

BRON: KNNV-AFDELING WAGeningen

Foto: rechts: moerassprinkhaan. FOTO: RENÉ KREKELS

waardoor ook broedvogels van struweel en jong bos hier voorkomen.

INSECTEN

Er werden in de Hooilanden in totaal zeventien soorten dagvlinders gevonden: grote aantallen bruine zandoogjes, witjes en kleine vossen, maar ook aardig wat icarusblauwtjes, kleine vuurvlinders en dagpauwogen. Omdat het een goed trekvlinderjaar was, kwamen er relatief veel distelvlinders, atalanta's en oranje luzernevlinders langs. Op de afgeplagde percelen werden vooral pioniersoorten als icarusblauwtje en kleine vuurvlinder gezien, terwijl het onbewerkte grasland grote hoeveelheden bruine zandoogjes en schoenlappersoorten aantrok.

rijke sprinkhanenkorsoor weinig overbleef. Er werden 23 libellensoorten geteld. De meest voorkomende soort was het lantaarntje, de meest bijzondere de glassnijder, een soort van de Rode Lijst. Daarnaast werden onder andere veel gewone oeverlibellen, aanzienlijke aantallen grote en kleine roodoogjuffers en weidebeekjuffers, enkele blauwe breedscheenjuffers en een zwervende heidelibel gezien.

AANBEVELINGEN VOOR HET BEHEER

De diverse deelinventarisaties hebben verschillende aanbevelingen voor het beheer opgeleverd. In het laatste hoofdstuk van het rapport zijn deze aanbevelingen samengevat.

bloeiende klokjesgentianen nodig heeft voor de ei-afzet;

- aansluiting van de Bennekomse Hooilanden op de Bennekomse Meent door het tussenliggende gebied in natuurbeheer te nemen.

En dan de brandende vraag: wat doet de beheerder met onze aanbevelingen?! Staatsbosbeheer blijkt inderdaad naar ons te luisteren en het onderling overleg blijft plezierig. Zo zal de Bennekomse Meent in de toekomst pas in de tweede helft van augustus worden gemaaid. Voor de Hooilanden zal voorlopig een ander maai-beheer worden toegepast om de wilgenopslag te bestrijden.

Een andere zaak is dat het blauwgrasland van de Meent door Staatsbosbeheer onlangs werd opengesteld voor publiek, zonder dat er een duidelijk pad was aangelegd. Dit betekent grote beschadiging van de rijke vegetatie en verstoring van de broedende watersnippers en andere zeldzame soorten. De auteurs van dit artikel hebben aangedrongen op wijziging van deze openstelling. Staatsbosbeheer heeft toegezegd dat er een duidelijk aangegeven pad zal komen dat niet door de orchideerijke gebieden zal gaan. Over de openstelling in het broedseizoen zijn we nog in gesprek. Al met al is het een bevredigende ervaring dat onze vele uren van plezierig inventarisatiewerk ook daadwerkelijk bijdragen aan een beter beheer van rijke natuurterreinen.

Gerrit Bax en Geoske Sanders zijn enthousiaste veldbiologen, die niet alleen zelf graag inventariseren maar die zich ook als lid van de Inventarisatiecommissie van de KNNV-afdeling Wageningen e.o. bezig houden met het opzetten van brede inventarisaties.

Het rapport is te bestellen door storting van € 5,- op giro 1010176 t.n.v. Penningmeester KNNV afd. Wageningen e.o. te Wageningen onder vermelding van 'rapport BHM'. Het rapport wordt dan toegezonden.

Literatuur

BAX, G.M., C.C. VAN RIJSWIJK & G.M. SANDERS (2004), *Inventarisatie van de Bennekomse Hooilanden en de Bennekomse Meent in 2003*. KNNV afdeling Wageningen e.o..
VAN DER MEIJDE, R., E.J.M. ARNOLDS, F. ADEMA, E.J. WEEDA & C.L. PLATE (1984), *Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1983*. Rijksherbarium, Leiden.
VAN DEN BERG, J.J., J.M. GLEICHMAN & G.M. SANDERS (1988), *Broedvogels van de Zuidelijke Gelderse Vallei*. KNNV Vogelwerkgroep "Wageningen".
WEEDA, E.J. (2002), Melkviooltje (*Viola persicifolia* Schreber) in Nederland in verleden en heden. 2. Vergelijking met gegevens van elders en een historische interpretatie. *Stratiotes* 24:3.
WESTHOFF, V. et al. (1973), *Wilde Planten, deel 3: de hogere gronden*, blz. 260. Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland.

De sprinkhaanfauna was in de afgeplagde gedeeltes van de Hooilanden bijzonder arm, wat begrijpelijk is omdat de grondlaag waarin zich de eieren bevinden, geheel verwijderd was. Er werden negen soorten gevonden, over het algemeen in erg lage aantallen. In het meest recent afgeplagde deel (e-zuid) hadden de dieren uitsluitend standgehouden in de randen van het gebied, waar nog enige vegetatie over was gebleven. Daar werden ook enkele zompsprinkhanen gesignaleerd, een Rode Lijst-soort van moerassig en vochtig grasland. In het onbewerkte grasland met zijn hoge en dichte grasmat zaten eveneens weinig sprinkhanen. De Bennekomse Meent bood met twaalf soorten en hogere aantallen een ander beeld. Naast zeggedoortjes en gewone doortjes werden hier veel zompsprinkhanen gevonden en als tweede Rode Lijst-soort de moerassprinkhaan. Helaas werd begin augustus reeds gemaaid waardoor er van het

- bestrijding van de opslag van wilgen in de Hooilanden (maaien en maaisel afvoeren; eventueel nabeweiding door geiten of schapen);
- indien nodig in de Hooilanden partieel en gefaseerd plaggen als hersteloperatie;
- verschrallingsbeheer door geen stikstofrijk water binnen te laten (dijkjes) en door éénmaal laat in het jaar te maaien en het maaisel af te voeren;
- laat maaien, bijvoorbeeld in de tweede helft van augustus of begin september.
Een dergelijk beheer is allereerst gunstig voor de ontwikkeling van een schraallandvegetatie. Daarnaast is het gunstig voor de verdere ontwikkeling van de sprinkhaanfauna. Met name in de Bennekomse Meent is een latere maaidatum en/of gefaseerd maaien dringend gewenst in verband met de aanwezige moerassprinkhanen. Bovendien is er dan meer kans op de vestiging van het gentiaanblauwtje, een soort die in juli en augustus vliegt en